

Még egyszer az ultizásról

A téma című cikkemben, 1988-ban „megrázóan őszintelen”-nek neveztem a *Valóság* egykori belső munkatársának, Vitányi Ivánnak azt az elméletét, amely szerint Csehszlovákia lerohanása után a magyar értelmiség többsége – igaz: tévesen – tovább hitt a rendszer erkölcsi-politikai tartalékaiban, vagyis abban, hogy a kádárizmus még megújítható. A kisebbségből, amely elvesztette ezt az illúzióját, alakult ki később a demokratikus ellenzék.

Vitányival vitázva kifejtettem, hogy „A kádárizmus tartalékai... már 1956. november 4-én és 1958. június 16-án teljesen kifogytak”. Eppen ezért a kádárizmus iránt tanúsított hűség okait elsősorban nem az ideológia fennkölt szférájában kell keresni, hanem a földhözragadt, materiális érdekek világában. Akik tovább „hittek” a kádárizmus tartalékaiban, azok eszméi igazolást kerestek ahhoz a jogos törekvésükhöz, hogy zaklatások nélkül élhessenek, eltarthassák a családjukat, és ne zárják el önmaguk elől az érvényesülés létrafokait. A „hit” lelkileg megkönnyítette számukra, hogy – Thomas Mann kifejezésével élve – a „hatalom védte bensőségét”, sőt gyakran a hatalom védte cinizmust válasszák, és élvezhessék a konszenzusnak becézett gerinctörő önkorlátozás áldásait.

Vitányi fejtegetései, bármennyire lesújtó volt is róluk a véleményem három évvel ezelőtt, heroikusan őszinték, ha a hozzá hasonló utat bejárt értelmiségiek mai önmentő stratégiáikhoz hasonlítjuk őket. Lázár István például, ellenem írott cikkében (*Ultiparti*, Népszabadság, november 22.) töretlenül és problémátlanul tünteti fel a *Valóság* és törzsgárdája fejlődését. Módszere pofonegyszerű: a *Valóság* minden korszakában közölt jó írásokat is, tehát – sugallja Lázár – 1968 után mindegyik olyan derék maradt, amilyen volt. Erre az eszmeifuttatásra az *undor* című írásom (Népszabadság, november 16.) készítette, melyben egyebek közt arról is beszámoltam, hogy miért ment el a kedvem 1968 után a *Valóság* törzsgárdájától. Mondandóhoz egy metaforát választottam: az ultizást. Azt állítottam, hogy a pártállam ráoktrojálhat valamely szerkesztőségre egy übcenzort, de nem kényszerítheti a szerkesztőség tagjait arra is, hogy ultizzon vele. A *Valóságnak* a nyakába ütötték egy dogmatikus pártfilozófust, és én tanúja voltam annak, hogy a szerkesztőség tagjai, miközben gyalázták a háta mögött, befogadták az új főnököt az ultipartijukba. Ettől kifordult a gyomrom – szerelmi és kártyapartnereinket válasszuk ki vonzalmaink szerint! Legalább abban nyilvánuljon meg némi szabadság, amit önként és szabad időnkben csinálunk. Undoromat folyamatosan táplálta, hogy a magyar értelmiség túlnyomó többsége ultizott elnyomóival – most már metaforikus értelemben –, megvetette őket, és közben igyekezett bevágni náluk. Lázár Istvánnak nincs érzéke a metaforához, imponáló humortalansággal felsorolja, hogy ki mindenki ultizott még, persze a szó konkrét értelmében, a szerkesztőség szobáiban, és hogy a munkatársak milyen kiváló cikkeket etettek meg a főszerkesztővel jó lapjárás esetén.

1968 előtt barátságos viszonyban voltam a *Valóság* törzsgárdájával. A csehszlovákiai intervencióra azonban más-keppen reagáltam, mint ők. Ettől kezdve én nemcsak a kádárizmus erkölcsi tartalékainak a lehetőségét tagadtam, hanem azt is, hogy megreformálható az úgynevezett szocialista országok társadalmi-politikai rendje. A *Valóság* törzsgárdája viszont – és a humán értelmiség túlnyomó többsége – a szörnységéből azt a következtetést vonta le, hogy geopolitikai zónánkban megintgathatatlan a szovjet rendszer, így ház életfogytiglan be kell rendezkedni rá. E logika folyamánaképpen a *Valóság* szerkesztői – a bölcsen semmit sem író Kőrösi József kivételével – a mind intenzívebb ultipartik eredményeképpen a Kádár-, Aczél-féle rendszer kulturális oszlopaivá, sőt olykor – Illyés

kifejezésével élve – „magánszorgalmú kutyá”-ivá váltak, miközben – ezt sosem tagadtam – lapjukban továbbra is közöltek jó tanulmányokat.

Megtartóztatom magam, és nem sorolom fel, hogy a szerkesztőség némely tagját miféle kártyaasztalokig sodorta el a becsvágy. Nyílt titok, hogy egyikük magának Kádárnak is osztott néhány vacakul cinkelt lapot. Akadt más, eldugottabb asztal is – spongya rá! Lázár viselt dolgait sem részletezem, csak egyetlen megnyilatkozását idézem fel, magánszorgalmú szóját a Jaruzelski katonai puccsát követő napon, 1981. december 13-án, az Írószövetség színe előtt. Annyira feldúlta házörző-lelkét az aczéli kultúrpolitika előző napi bírálata, hogy – idézem – „*néhány pillanattig a Köztársaság tér iszonyú pillanatát véltem feltámadni*”. Néhány író – 1956 óta először! – tisztességes írószövetségi választást követelt, és lám, máris hova ragadta Lázár Istvánt az ultiszünetedély!

Szándékosan ilyen személyes a hangom, de nem Lázár személye miatt. Az általa (is) képviselt, szinte már heroikus öncsalást szeretném telibe találni, mert olyan fehér foltokat teremt az egyének és a nemzet tudatában, amelyek szinte lehetetlenné teszik, hogy tapogatóldozva, tájékozódva megindulhassunk előrefelé. Hogyan érthetnénk meg újdonsült demokráciánk máris burjánzó válságtüneteit, ha nem abból indulunk ki, hogy a Kádár-korszaktól egy csaknem teljesen citoyentalanított, alattvalói értelmiségi magatartást örököltünk? Önvizsgálat helyett itt is, ott is *Tiszta Múlt Kft.*-k alakulnak, melyekben a feltámadó Lázárok egymás kuncaftjai. Megszűnik érzékük a metaforák iránt, a történelmet nemlétezőnek nyilvánítják. Az ulti: 68 sohasem volt, és a sötétben minden macska egyformán fekete.

Ezzel máris személyes terepre kanyarodtam – meg kell védenem magamat attól, hogy Lázár István visszamenőleg ultizó barátai közé soroljon. Ezt írja rólam: „Megrója Csúrkát, aki apanázst fogadott el a Magvetőtől. És Eörsi saját pénzkérő levele Kardos Györgyhez? És azon kötetek, amelyeket szintén nevezett adott ki?” Amikor Kardos György özvegye leközölte 1969 őszén kelt pénzkérő, pontosabban pénzmegköszönő levelemet, a Kiadó titkárságán kikeresték számomra a régi utalásokat. Októberben és novemberben két-illetve három ezer forintot vettem fel, előlegképpen, publicisztikai kötetemre, az *Úrügyeimre*, melyre már szerződésem volt. Ezzel szemben Lázárnak tudnia kell, hogy Kardos bizonyos szerzőknek – akiket meg akart nyerni, vagy akiket barátainak tekintett – nagy összegű, rendsze-

res apanázst biztosított, életműkiadás ürügyén, vagy egyéb ürügyeken.

Mivel a Magvető igazgatója Aczél György egyik legközelebbi munkatársa volt, ezeket az apanázásokat az aczéli „támogatás” egyik hatékony formájának tekinthetjük. Bármennyire szeretné Lázár az én honoráriumomat ezekkel egybemosni, én nem voltam támogatott író. Ezt bizonyítja az is, hogy Kardosnak az említett könyvet háromszor kellett kifizetnie, ugyanis tizenegy éves késéssel adta ki, 1980-ban (az impresszumon 79 áll, a szerződést 69-ben kötöttük, és kétszer is meg kellett újítani). Lázár azt is állítja rólam, hogy önszépítő amnéziában szenvedek, megféledekzem arról, hogy nekem is jelent meg könyvem a Magvetőnél. Csakhogy én többször megírtam, el is mondtam, hogy „olyan korban éltünk, amikor magam is rámosolyogtam kultúrátámogató verőlegényekre, miközben tudtam, hogy barátom, Angyal István inkább meghalt, csakhogy ezt ne kelljen csinálnia”. Továbbá: „Egyszerűen úgy gondoltam, hogy itt vannak a könyveim, amott pedig a közönség. Es köztem és a közönség között van egy bizonyos közege, amelyen át kell törni. Nem szabad minden áron áttörni. Úgy nem törhet át az ember, hogy megsemmisít magát. De ha bizonyos gesztusokat kell tenni, akkor ezekkel tartozom annak, amit már megírtam. Talán a közönségnek is.” (Kritika, 1990. május.) A *Hócipő* számára egyebek közt ezt nyilatkoztam, a *Kollaboránsok* sorozatban: „Még azután is jártam hozzá, könyveim kiadását szorgalmazva, hogy dr. Hám Tibor Washingtonban szemléletes leírást adott arról, miképpen kínozták őt katonapolitikusi korában saját kezűleg ez a kultúrfeji, nevezük néven, Kardos György. Kihallgatásokért ostromoltam, ha nagy ritkán fogadott, kezét ráztunk, mosolyogtam, ahogy kellett (csak talán kissé gunyorosabban). A kultúra felvilágosult kormányosait, Aczél és Pozsgayt nemcsak betiltott könyveim engedélyeztetése ügyében zaklattam, hanem olykor külföldi utazásaim támogatása végett is.”

Kínlódva vigyorogtam az übcenzorokra, de nem ultiztam velük, és szabadulásum óta egyetlen írásom miatt sem kell szégyenkezniem. Nem mulatságos, hogy most mégis Lázár István oktat ki „az igazság és az igazságosság köteleessége”-re? Még ha szerénytelenül hangzik is, úgy vélem, a Kádár-korszak nem túl nagyszámú citoyenének magán- vagy közszorgalmú bemocskolása nem csak a sértettek ügye.

Eörsi István

A Kádár-kormány hatalomátvétele után sokáig nem tudtam eldönteni, hogy mit tegyek. Csak 1957. március végén jelentkeztem az MSZMP-be, mert fenntartásaim ellenére úgy éreztem, hogy az új párt nem fogja elkövetni a régi hibákat, és az igazi szocializmust fogja építeni. Én pedig szocializmust akartam, de egészen másfélét, mint amit eddig annak hívtunk. Amikor 1957 szeptemberében az Országos Korányi Tbc Intézet igazgató főorvosává kineveztek, azonnal vállaltam a megbízást, hogy legalább saját hátskörömben soha többé nem engedem az antidemokratikus, dogmatikus, erőszakos módszerek alkalmazását.

1957-től 1983-ig huszonhat évet töltöttem el mint vezető (igazgató főorvos, majd tanácskezelő egyetemi tanár). Én ezt az időszakot maradék nélkül vállalom. Vállalom, hogy kollaboráltam az ún. „puha diktatúrával”. Meggyőződés, hogy jól tettem. Úgy érzem, hogy sikerült az intézetet valódi országos intézetté tenni, mely véghezvitte a tbc elleni küzdelmet, majd a tüdőgyógyász-hálózat átalakítását, alkalmassá tételét a többi tüdőbetegség elleni küzdelemre. A kiváló orvosok hosszú sorát ne-

veltük fel, a betegek tizezreit gyógyítottuk meg. Nem állítom, hogy nem kellett időnként kompromisszumokba belemenni. De legjobb tudomásom szerint sohasem tértem vissza a sztálini útra, és erre nem is kényszerítettek. Nemegyszer kellett élesen vitatkozni párt-és állami funkcionáriusokkal, de aljasságba sohasem vittek bele. Tehát nem voltam ellenálló, nem voltam hős – dolgoztam.

Mindezt azért tartom szükségesnek megírni, mert ma sokan bélyegzik meg a „kollaboránsokat”. Mások tagadják, hogy kollaboráltak. Én úgy érzem, hogy aki dolgozni akart, aki segíteni akart másokon, annak kollaborálni is kellett. Nem érezek ebben semmiféle sanda kacsintást, hanem egyszerűen azt, hogy az országot a kollaboránsok építették tovább.

Természetesen nem állítom, hogy a Kádár-rendszer hibátlan volt. Nem értettem egyetlen Nagy Imre és társainak kivégzésével, a sok száz halalos ítéletről – másokkal együtt – nem tudtam. Fogcsikorgatva láttam

Egy koll